

Institut d'Estudis Catalans

1914. CENTENARI DE LA MANCOMUNITAT DE
CATALUNYA I LA SIGNIFICACIÓ DEL BICENTENARI
DE 1714 EN LA SEVA PERSPECTIVA HISTÒRICA

Discurs llegit en la sessió inaugural
del curs 2013-2014

JORDI CASASSAS I YMBERT

Secció Històrico-Arqueològica

BARCELONA, 2013

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

Casassas, Jordi, 1948-

1914, centenari de la Mancomunitat de Catalunya i la significació del bicentenari de 1714 en la seva perspectiva històrica
ISBN 9788499651859

I. Institut d'Estudis Catalans. Secció Històrico-Arqueològica II. Títol
1. Catalunya, Mancomunitat — Història 2. Nacionalisme —
Catalunya — Història 3. Catalunya — Política i govern — 1885-1931
323.17(467.1)

© Jordi Casassas i Ymbert

© 2013, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició
Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: octubre del 2013

Tiratge: 500 exemplars

Text revisat lingüísticament per la Unitat de Correcció
del Servei Editorial de l'IEC

Disseny gràfic: Enric Satué

Compost per fotocomposició gama, s. l.

Impressió a Impresión Offset Derra, SL

ISBN: 978-84-9965-185-9

Dipòsit Legal: B. 24782-2013

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

Tot sembla indicar que durant aquest curs que ara s'inicia el nostre país s'enfrontarà a reptes que, al marge del seu resultat més o menys immediat, afectaran la nostra vida individual i col·lectiva potser d'una forma essencial. D'una manera o altra podem dir que en l'imaginari col·lectiu d'àmplies capes de la població catalana hi ha la sensació que cal donar solució a problemes de present/futur que tenen la seva història, que s'arrossegueu de fa temps; i els problemes de la llibertat nacional, sigui quin sigui el model defensat, no es fa estrany veure'ls lligats al record vindicatiu de 1714. Tot i trobar-nos en el si d'una societat complexa, oberta, cosmopolita i girada cap al futur, la convivència amb la història esdevé recurrent i familiar.

Per activa o per reactiva, la vida pública i l'agenda política catalanes estan determinades des de fa més de cent anys pel catalanisme polític; això, malgrat la presència aberrant de dues dictadures especialment hostils amb Catalunya i que han violentat la vida civil durant més de quaranta anys (quasi la meitat del segle de les violències mundials!). Tot i que les inquietuds actuals les situem en l'horitzó relativament llunyà d'una transició malgirbada, i en el més proper de la reformulació del catalanisme que s'inicià amb les reflexions que es multiplicaren amb el canvi de mil·lenni (coincidint amb l'inici de la darrera gran onada immigratòria), el pes de la història de la llarga durada es resisteix a abandonar-nos; perquè hi ha actituds, ressorts psicològics i formes de comportament que

s'han gestat durant un temps molt llarg i que segueixen afectant els protagonistes d'ara; i perquè és normal girar-se vers el passat quan es reivindica una llibertat perduda: en països més civilitzats es parla de *devolution*, i el concepte és definitivament significatiu.

4 Sense voler determinar el lliure albir en la gestió del nostre present, sense voler imposar cap mena de determinisme històric (Marx ja es referí a les repeticions en història com una farsa), i conscient que en història a vegades esclaten fets imprevisibles i imprevistos per a la gran majoria i destinats a tenir una gran repercussió, sí que voldria recordar la situació d'ara fa cent anys, quan la història i el present s'obrien al davant de les aspiracions del catalanisme en una conjuntura mundial tensa i tan determinant com fou la de la Gran Guerra. Ens referim a la perspectiva de 1914. I així com amb l'actual ja hem indicat que la posem en relació llunyana amb la transició i amb els plantejaments del catalanisme de principi del present mil·lenni (una seqüència de trenta-sis anys, o de quaranta-tres si ens remuntem als plantejaments de l'Assemblea de Catalunya), el 1914, amb la Mancomunitat de Catalunya semblava que es feia un primer pas tímid en relació amb els plantejaments explicitats a les Bases de Manresa de 1892 (això és, vint-i-dos anys abans) i que s'obria el plantejament modern de l'autonomia política que no s'assoliria fins a 1932, fent un total de quaranta anys de plantejaments, reivindicacions, esperances i frustracions.

Aleshores com ara, els principals elements en joc els podem reduir a quatre: els plantejaments teòrics del catalanisme; les estratègies polítiques en confrontació a l'interior de

Catalunya; l'acció reivindicativa catalana i el seu xoc amb la política espanyola, i la conjuntura internacional generadora d'un sostre d'època que dóna arguments generals i fa que determinades accions i demandes tinguin un sentit i un consens que fins aleshores li eren negats.

Al capdavant, tant des de la perspectiva d'aquest apropament quàdruple, com de la dels protagonistes de 1914, tot ens obliga a analitzar aquest moment històric decisiu amb una certa perspectiva temporal.

Després de diversos assaigs fallits en la dècada anterior, l'element cabdal que el nou-cents aportarà al catalanisme serà l'acció política, la participació electoral i l'organització de partit per a la intervenció institucional que s'estrena definitivament el 1901. El xoc a l'interior del catalanisme-moviment va ser notable, fins al punt que alguns no ho acabaren de pair mai. Bona part de la intel·lectualitat europea d'aquells anys estava discutint la conveniència de donar continuïtat o no al parlamentarisme democràtic dins un món liberal que s'identificava amb el passat i amb una burgesia decadent i egoista. Al sud mediterrani, la corrupció política i la desnaturalització del sufragi provocaven un rebuig generalitzat i el retraïment electoral. La temptativa política d'un Almirall havia caigut en l'oblit (malgrat les insinuacions d'un Narcís Roca i Farreras, qui sempre fracassà en la seva projecció pública) i la major part dels referents del catalanisme cultural advocaven per una pacient acció catalanitzadora al marge de la política. Tots ells eren gent formada al segle XIX, que ara s'havien d'acomodar al món progressivament radicalitzat del que hem denominat la *crisi global imperialista*.

El catalanisme innova ben poc en aquest inici del segle XX i assumeix sense cap problema el fonament doctrinal posat a punt en el darrer quart del segle anterior. S'assumeix el fet natural de la Catalunya nació superior a l'artificiositat d'una estructura estatal (allò que Prat de la Riba havia denominat «La nació com a subjecte de dret natural» en el seu discurs

presidencial de 1890 al Centre Escolar Catalanista) i s'assumeix igualment l'existència d'uns trets essencials en la definició de la seva personalitat diferencial, la llengua al davant de tot, i al seu costat una cultura plurisecular i pròpia i el recorregut històric; en els anys finals del segle es comença a valorar molt el fet de tenir plena consciència d'aquesta vivència nacional que s'expressa, així mateix, en l'existència secular d'un sistema jurídic i institucional propi (i independent fins a 1714), en la realitat d'una dinàmica econòmica diferenciada de la de la resta de l'Estat i en la constatació de l'existència d'uns trets caracterials propis; alguns, seguint la moda de l'època, reflexionaran sobre l'existència d'una diferència racial, tot i que ben aviat s'abandonarà el concepte de *raça antropològica* i es posarà l'accent en el de la *raça històrica*.

Tot i que la generació jove el volgués «oblidar» (es va voler fer una operació similar amb Almirall), seguia vigent la teorització demòcrata i republicana del vell Narcís Roca i Farreras (el primer a parlar de «nacionalisme català»), amb les seves col·laboracions a *La Renaixensa*, *L'Arch de Sant Martí* i *L'Arens*. Inclòs en la tradició política federal, Roca parla de «catalanisme progressiu» i busca en la història la justificació o el fonament de la definició del poble català com a exemple de poble que lluita per la seva llibertat i el «millorament social», partint de les inicials «torbacions» de buscaires i remences a l'edat mitjana o dels Gorretes al segle XVII. A *L'Arch de Sant Martí* (19 de maig de 1887) havia definit de manera indirecta els elements de la nacionalitat en funció de la persecució soferta per part de l'Estat central: la llengua; el dret civil; l'abolició del dret polític; les llibertats individuals, constitucionals i

territorials pròpies; la reducció de Catalunya a una simple expressió geogràfica; els costums i les institucions propis, així com l'enveja i el desdeny persistent rebuts des del centre. També haurà definit (el 1890 a *L'Arens*) el fet que el regionalisme o autonomisme de Catalunya ha de saber mirar envers el «temps a venir» i superar la fase de la reflexió interioritzada per fer-se polític.

8

Un d'aquests joves que pretenen «superar» Roca i convertir-se en la síntesi de tot el vuit-cents catalanista és, sens dubte, Enric Prat de la Riba. En els seus escrits i intervencions inicials fixarà la idea que les nacions són associacions naturals amb fronteres que s'han definit des de l'antiguitat al marge de la diversitat dels fets polítics. La nacionalitat representa per a Prat una unitat de cultura i civilització i que «quan a una nacionalitat se li desperta la consciència que ho és, treballa de seguida per a produir un estat, expressió de la seva voluntat política, instrument de realització de la seva política pròpia» (Prat, «El fet de la nacionalitat catalana», conferència feta a l'Ateneu Barcelonès el 12 de febrer de 1897 i que el 1906 constituirà la segona part de *La nacionalitat catalana*). Prat, que tenia una vocació natural d'intel·lectual i acadèmic, demostrarà tenir un coneixement força complet del pensament social i polític de l'Europa de la seva època, especialment del francès i l'alemany («a tot arreu la llengua era instrument de la resurrecció del poble»): parla de les lleis de l'evolució orgànica, del pes de les interpretacions materialistes, de com cal matisar el determinisme geogràfic, de la importància de la llengua («la manifestació més perfecta de l'esperit nacional»), de l'art («una de les més hermoses [*sic*] fes de vida que pot

donar un poble»), del dret, de la raça històrica, de la importància de «la unitat de vida econòmica»; i, finalment, culmina la seva dissecció del fet nacional donant una gran rellevància al moment en què, com vèiem, a un poble se li desvetlla la plena consciència nacional, situació que el porta a aspirar a tenir una política pròpia, fent bona l’afirmació que «a cada nació un estat; aquesta és la fórmula sintètica del nacionalisme polític, aquest és el fet jurídic que ha de correspondre al fet social de la nacionalitat».

La valoració d’aquest estadi determinat per la presa de consciència nacional va arrelar profundament dins la gran onada vitalista finisecular. Resulta reveladora la definició feta pel joveníssim republicà militant de la Unió Federal Nacionalista Republicana (UFNR) Andreu Nin el 1912: «Nosaltres som “nacionalistes” perquè la “nació” és per a nosaltres la unitat orgànica “autonomista” de la federació. Ara bé: què és el que determina la “nació”? Són els caràcters etnogràfics, la situació geogràfica, els antecedents històrics? No, sinó la voluntat dels qui la componen, el sentiment de la pròpia personalitat, tan arrelat com dèiem abans en l’ànima de Catalunya» («Els partits polítics espanyols i les solucions autonomistes», *El Poble Català*, 2 d’octubre de 1912).

La propensió política s’imposa en el tombant de segle i tot se situa per relació a la crisi colonial espanyola. El mateix Prat, quan redacta el manifest de la Unió Catalanista *Als catalans* (12 de juny de 1898), hi afirma que «l’instint de conservació porta a l’esperit de tots un mateix crit: “Salvem Catalunya”, car no han passat los catalans un segle d’heroics esforços per crear una civilització avançada en aquest cantó

d'Espanya a fi de que ens la llencin en un moment de borratxera en ares d'un fantasma sense realitat com és aquest honor nacional que necessita la sang de les batalles per a satisfer-se». La coincidència amb el sentit dels grans poemes «nacionals» de Maragall és indubtable.

En mig d'aquest desbordament polític, la millor reflexió de fons provindrà del mateix Joan Maragall, actuant sense cap mena de dubte com el primer intel·lectual modern (a la francesa) del país. Es tracta de l'article «El sentiment catalanista», que publica a *La Lectura* el gener de 1902. El seu plantejament parteix de l'anàlisi de la situació oberta per la crisi colonial i les acusacions d'egoisme que s'adrecen contra Catalunya quan «renega de la pàtria espanyola» en el moment que la veu caiguda i dessagnada i crea un «partit local» quan diu pretendre regenerar Espanya (es tractava d'un argument «polític» d'Antonio Maura). Maragall respondrà dient que Catalunya és, en el fons, una qüestió de sentiment i que «els sentiments són més forts que la lògica». A més, rebutja que es pugui parlar d'egoisme català. Recorda com les Bases de Manresa foren l'oposat al programa d'uns industrials egoistes, i «la constitució ideal d'un poble que pensa més en la seva ànima que en el seu cos; gairebé diríem d'un poble somiador que aspira a integrar-se en la seva història [...] menyspreant de calcular les conseqüències pràctiques que la seva poètica integració pogués comportar-li». Maragall opina que l'ànima del catalanisme no és l'egoisme, ni l'afició literària, ni l'afany de regeneració política, ni la raó sociològica, ni la diversitat ètnica, ni el dret històric, tot i que tots són elements que hi influeixen, sinó el fet que hagin deixat tots un pòsit sentimental en el

fons de l'ànima catalana. Maragall conclou que de la pàtria espanyola, només en queden els interessos creats i la inèrcia, i que el sentiment catalanista és el principi de vida més gran que resta avui a Espanya; que l'esperit castellà ha conclòs la seva missió a Espanya i que la nova civilització és industrial, el modern esperit és analític, els progressos materials indueixen al cosmopolitisme, que la nova qüestió social requereix ductilitat i sentit pràctic: el sentiment catalanista, conclou, és l'instint d'aquest canvi (actual i modern).

El 1902, els fets es precipiten i acaben d'accentuar aquesta politització del catalanisme que hem vist com s'estava reclamant d'un temps enrere. La majoria d'edat d'Alfons XIII estrena un regnat intervencionista que aviat posarà el Govern en mans del regeneracionisme conservador d'Antonio Maura; el ministre liberal Segismundo Moret promociona el retorn a Barcelona del republicà Alejandro Lerroux, qui, amb remarcable habilitat, promourà el gran triomf lerrouxista de 1903-1904; la gran vaga obrera de 1902 retorna a primer pla la «qüestió social» i decanta el catalanisme cap al conservadorisme social, fent-lo, en paraules d'Amadeu Hurtado, «un partit de classes mitjanes, fortament inspirat per un veritable esperit de classe», tot i promoure paradoxalment la renovació radical del país (Hurtado, *Quaranta anys d'advocat: Història del meu temps: 1894-1936*, Barcelona, 2011, p. 70). Aquest gir, amb el predomini dins la jove Lliga Regionalista del grup dels empresaris més reaccionaris, aguditzarà les tensions a l'interior del catalanisme polític que seran l'avantsala de l'escissió de 1904. La mateixa lluita política i l'existència d'una premsa que s'havia de pronunciar quotidianament respecte de

l'actualitat política i social feien inviable seguir mantenint aquell estadi anterior en el qual dins el catalanisme i les seves associacions es volia aplegar gent representativa de totes les orientacions respecte als «problemes de la vida» (com diria el 1907 Jaume Carner). Finalment, la mort, el 1902, de grans referents del catalanisme vuitcentista com ara el doctor Bartomeu Robert i el gran poeta nacional mossèn Cinto Verdaguer, després de la mort, l'any anterior, de Francesc Pi i Margall, Víctor Balaguer i Joan Mañé i Flaquer, ajudava a simbolitzar aquesta sensació de trobar-se en un gran final d'etapa (el 1904 morirà Valentí Almirall).

L'escissió clarificadora entre les dretes i les esquerres del catalanisme, que tant determinaria la marxa d'aquest moviment polític en el futur, no exhauria ni de bon tros el panorama del catalanisme general entès, a la manera de Maragall i tants d'altres, com la suma d'un sentiment i d'una acció. El sector dels reticents amb la politització excessiva seguia ben viu i estès pel país sota el paraigua de la Unió Catalanista. Però, en aquesta plataforma, hi conviuen sensibilitats molt diverses.

Existia, en primer lloc, el grup de la gent gran que havia arribat a la màxima representació amb la col·laboració institucional que havia animat la dita «candidatura dels quatre presidents» i que es mostrarà molt crític amb el gir polític dels joves. Un dels més significats és Lluís Domènech i Montaner (sense oblidar el popular Àngel Guimerà), que els desqualifica dient-los «ex-casi-regionalistes», gent moguda per l'ambició, la vanitat o la inconsciència, capaços de comprometre tot el moviment (segons l'article que se li atribueix: «Fivellers de guardarropia», *Joventut*, 14 d'abril de 1904). El novembre de 1904, en el discurs presidencial a l'Ateneu Barcelonès, els titllarà d'«esnobes de les idees» i els recordarà que tenen molta feina a casa: «mentres [*sic*] una voluntat, amb poder que nosaltres no tenim, no canviï les lleis de la repulsió de les masses, val molt més treballar amb forces per a nosaltres dirigibles i d'efecte útil interior». La posició profundament crítica de Domènech no s'aturarà aquí. Altre cop en el discurs presidencial

a l'Ateneu, ara el 1911, de títol «Conservació de la personalitat de Catalunya», hi avisa, entre d'altres, contra «els que entre nosaltres se prometien solucions autonòmiques graciosament concedides pels governs [...] han de parar compte en produir en l'ànima catalana decepcions, cansament i la irritació malsana del que espera en va i del desengany de les esperances fallides, de les promeses no complertes ni complidores». En aquesta ocasió, quan creu que la crisi de la Solidaritat Catalana i els fets de la Setmana Tràgica li donen la raó, ataca tant els extremistes revolucionaris com els collaboracionistes amb el Govern, l'esquerra i la dreta del catalanisme polític, i els retreu com han desatès la «massa mitjana, nucli de la nostra força nacional», i les seves aspiracions, com han «descompost el bloc català». I quasi acaba proposant la seva alternativa: «S'ha de dirigir l'actuació a exaltar l'esperit català, avui en depressió, a augmentar el poder material de Catalunya en treball i riquesa; i, finalment, a reorganitzar les forces polítiques catalanistes per a concórrer a una acció lleial i combinada, ja que no és possible unificar-les».

Dins la Unió Catalanista, hi conviuen les delegacions, els centres catalans i les associacions catalanistes locals, cadascuna d'aquestes amb el seu matís particular; també, l'Associació Popular Regionalista, el Foment Regionalista, les Agrupacions Catalunya Autònoma i l'Agrupació Escolar Catalanista Ramon Llull, a més, entre d'altres, de la gent que s'agrupa al voltant de la premsa catalanista local. Al costat seu, nodrit per gent jove, es perfila aviat el sector del catalanisme radical amb associacions com ara Lo Somatent (*sic*), Los Muntanyencs, Lo Renaixement, Los Pregoners, Els Feiners

i els primers passos de l'Associació Catalanista La Falç; el 1903 es coordinaran més o menys en un Aplec Catalanista que dirigeix Josep Serrat. També es crea la Comissió Benèfica La Reixa (continuadora de l'Associació Catalunya i Avant), amb gent d'acció que centrarà la seva actuació en la commemoració de l'Onze de Setembre i en l'enfrontament a trompades amb els lerrouxistes, i el setmanari satíric *La Tralla*, que dirigirà Josep Maria Folch i Torres, aleshores jove de vint-i-tres anys, que acabarà encausat posteriorment per la Llei de jurisdiccions i forçat a exiliar-se temporalment.

La commemoració reivindicativa de l'Onze de Setembre centrarà en bona part la vida del catalanisme radical fins a 1914, amb manifestacions també fora de Barcelona i amb moments en què rebrà un cert suport social (com, per exemple, en la inicial de 1901 i en la manifestació del dia 15 de repulsa pels empresonaments governatius del dia 11). Hi haurà algun intent de convertir el Corpus de Sang en diada nacional, que no prosperarà, i el 1905 s'arribarà a una celebració conjunta, entre d'altres, de la Lliga Regionalista, la Unió Catalanista i el Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria (CADCI). L'any següent, amb l'ambient caldejat pels fets del *Cu-cut!*, l'aprovació de la Llei de jurisdiccions i l'eufòria que envoltà la Festa de l'Homenatge, la commemoració semblà consolidar-se com una lluita en defensa de l'autogovern i de revolta contra l'autoritarisme castellà, amb una participació majoritària del catalanisme radical i la seva confluència amb l'esquerra catalanista d'*El Poble Català*. Aquest tret s'accentuarà després de la Setmana Tràgica. Existiran, però, veus rellevants dins el catalanisme que expressaran les

seves reserves envers aquest tipus de celebració. L'11 de setembre de 1910, Prat de la Riba escriurà a *La Veu de Catalunya* l'article «1714. Els hèroes martres [*sic*]»: hi confirma que el seu partit ha acceptat amb reserves les commemoracions fetes fins aleshores i proposarà situar la celebració en el record de l'esplendor medieval i no en una derrota; també suggerirà el record de l'esforç de represa i superació que feren els catalans des del mateix segle XVIII.

El 1912, Josep Rafael Carreras i Bulbena publicarà l'opuscle *Villarreal, Casanova, Dalmau: Defensors heroics de Barcelona en el setge de 1713-1714* (n'hi ha reedició de 1995). Hi destaca el caràcter interclassista de la resistència barcelonina i concreta que per a Catalunya la Guerra de Successió havia estat una guerra defensiva, i, doncs, molt en la línia de l'argumentació internacional dels anys previs a la Gran Guerra, una guerra legítima. Cal dir que havien existit opinions radicalment contràries a la commemoració nacional. Potser la més sonada havia estat la de Gabriel Alomar en dos articles a *El Poble Català*, del 13 i el 14 de setembre de 1906, quan expressà amb contundència: «M'atreviré a dir-ho? Sí. En aquelles diades, ja èpiques, de la guerra de successió, és molt possible que jo m'hagués sentit botifler». Contrari radical de les «transfiguracions històriques» (el que la historiografia progressista posterior ha desqualificat amb la denominació *invenió de la tradició*), per a ell la casa de Bourbon representava el futurisme de l'època. El règim foral, concretarà, havia acabat la seva missió i el poble català no tenia la «vera autoritat» i, així, no podia ser la justificació de res; al mateix temps, recordava que, per a la conservació de la fisonomia d'un po-

ble, era important l'assimilació forana, introduint nous ideals per enriquir l'evolució interna; la irrupció francesa sotraguejava el país: «No ja la desfloració de l'ensopida i somorta Catalunya, sinó d'aquella Espanya inquisitorial i funesta». Malgrat aquest tipus de conviccions doctrinals, la commemoració de 1714 semblava consolidar-se definitivament. El 1913, amb la primera participació de l'Ajuntament de Barcelona i la incorporació d'un primer acte al Fossar de les Moreres. El 1914, l'any del bicentenari, en plena eufòria per la consecució de la Mancomunitat, però amb certs recels per l'esclat de la guerra europea, els actes foren presidits pel president del nou organisme català i la contribució municipal va consistir en el trasllat de l'estàtua de Casanova al lloc actual, en el punt on havia caigut ferit. La participació ciutadana creixia, com també les càrregues policials i les detencions sota acusació de proferir crits separatistes. Però, ni així, encara no s'havia assolit la unanimitat. El mateix 1914, Rovira i Virgili demanava amb urgència la fundació d'una «veritable festa nacional catalana» i apuntava la conveniència de fer-la coincidir amb el Cap d'Any.

Dins la Unió Catalanista, hi havia encara el grup presidit per Domènec Martí i Julià, que es féu amb la direcció a partir de 1904, després d'haver estat un dels més ferms opositors als possibilistes de Prat de la Riba. No obstant la seva inspiració federal d'escola almiralliana i una formació típicament vuitcentista, Martí i Julià impulsà una evolució ben moderna en el si de la Unió Catalanista des de l'inici de la seva presidència, quan promourà l'assemblea de Barcelona dedicada a la relació del nacionalisme amb la «qüestió social» (esta-

va convençut que el nacionalisme era la ideologia de l'alliberament individual i col·lectiu). L'escàndol fou majúscul i aviat es consumà el trencament amb el grup dels «històrics» i l'apropament de Martí i Julià i el seu grup de l'Associació Nacionalista Catalana als escindits esquerrans de la Lliga. Aquesta col·laboració política debilitaria la Unió i el projecte de Martí de convertir-la en un organisme polític que fomentés la nacionalització de Catalunya al marge de les corrupteles de la política electoral. Des de 1910 va concretar el seu projecte de convertir la Unió Catalanista en una plataforma del nacionalisme radical, republicana i adherida «a les aspiracions proclamades per les doctrines socialistes per a la resolució del problema econòmic». La seva Unió se li feia progressivament massa rígida i arribarà a demanar-ne la desaparició (paradoxa que el portarà a la dimissió el 1913). Però en aquest itinerari despertarà les simpaties de gent com ara Rovira i Virgili, Francesc Macià, Francesc Layret i Manuel Serra i Moret (a partir del seu retorn de l'Argentina, el 1912); i, a través de les planes de *Renaixement* i *La Nació*, despertarà l'interès de gent de la Federació Catalana del Partit Socialista Obrer Espanyol (Montferrer i Noé, Pla i Armengol, Josep Comaposada o el mateix Serra i Moret). Aquesta acció de Martí i Julià, juntament amb l'acció doctrinal d'Alomar, fou essencial en la progressiva síntesi entre catalanisme i socialisme que culminaria en el debat entre Antoni Fabra Ribas (a qui en *La Justícia Social*, el 1914, el republicà Andreu Nin titllava d'«esperit rígid, dogmàtic, rectilini») i Rafael Campalans, que, com sabem, impulsaria la creació de la Unió Socialista de Catalunya el 1923. I, de manera més immediata, precipitaria la concre-

ció política del catalanisme radical sota la batuta de Francesc Macià.

El xoc de les estratègies s'havia focalitzat, però, en la defensa o l'atac de la línia política defensada pel catalanisme hegemònic de la Lliga Regionalista. En el camp dels detractors, hi trobem des de l'oposició radical i doctrinal d'un Gabriel Alomar fins als plantejaments més polítics del corrent que ens porta d'*El Poble Català* (1904) al Centre Nacionalista Republicà (1906) i a la UFNR (1910), ja amb posterioritat a la Setmana Tràgica, que va arribar per un període breu a recollir el 40 % dels vots a Barcelona.

Parlar d'Alomar aquí significa al·ludir a la seva coneguda proposta futurista («El futurisme», conferència a l'Ateneu Barcelonès el 18 de juny de 1904), especialment a la segona part, quan l'aplica «a la vital eflorescència de les nostres aspiracions comunals» i, de manera especial, perquè, segons ell, «el catalanisme nasqué perquè va ésser actual. El catalanisme triomfarà a condició que sia futurista», tot deixant enrere la primera fase poètica, «nodrida exclusivament de l'anti-gor» i ruralista. Ningú no pot pretendre, afirma, una Catalunya de «vitrina de museu arqueològic» i al marge del moviment universal actual i futur que ell considera essencialment progressista i emancipador dels individus i dels col·lectius. Gairebé com a conclusió, afirmarà: «La Pàtria com idea, com a fi, per si sola, és un ideal d'ahir, una consagració de lo passat, una petrificació de lo actual en nom de la tradició i el patrimoni. Nosaltres, qui no sentim la vibració de no sé quines fibres al pas de les banderes onejants, ni revestim de coloraines el balcó davant les processons qui correnen la multitud, hem de

crear una nova encarnació de la Pàtria; i més que la veneració supersticiosa tributada als pares que dormen en les tombes insonores, eternalment buides, hem d'adorar, en personificació inspiratiu i reconfortant, la munió incògnita dels fills que vindran a reprendre i eternitzar la nostra obra, enllà de les centúries, girats a un llevant cada dia més lluminós i esplèndid».

La posició crítica alomariana s'accentuà amb el pas del temps i va crear un cert rebombori un article que publicà el 1907 amb el títol «L'escola filosòfica del catalanisme», on analitzava l'arrencada d'aquest moviment polític. A la dreta li deia que «el mal de Taine» era el «gran sofriment de l'escola catalana»; i a l'esquerra li retreia que només ho era en sentit llibresc i ateneista, tot adoptant el model democràtic moderat anglès, massa «compromesa a ser realista, positiva, inspirada en la naturalesa de les coses, liberal d'escola i de doctrina més que d'agressió». Aquesta intervenció coincidia amb un moment crític i definitori de l'evolució del catalanisme, quan la seva representació parlamentària estava discutint el projecte de llei de reforma de l'Administració local impulsat per Maurra. Potser va ser l'acumulació de crítiques d'Alomar el que faria escriure a Martí i Julià un article dedicat a ell (1909) on, tot i demostrar-li un gran respecte personal, hi aboca una crítica molt dura. Li criticava que volent «redreçar» el nacionalisme català, el conegués tan malament, ofuscat pel partidisme polític i patint de «l'obsessió del progressisme» generalitzador i abstracte, «demolidor de tot lo que no capeix ben clarament i de tot lo que ell decreta que és endarrerit», i judicant els fets històrics «atenent-se a judicis previs». Per a aquest autor, Alomar és més progressista que catalanista, incapaç de reconèixer

que el catalanisme conservador no és reaccionari sinó conservador a l'europea (els reaccionaris es troben fora del catalanisme, diu), un catalanisme transformador i promotor d'un alt grau de cultura col·lectiva; i tampoc entén, segueix, que no hi ha progressistes sinó «gent avançadíssima [*sic*] i renovadora» (*Per Catalunya*, 1913).

La delimitació més consistent entre la dreta i l'esquerra del catalanisme polític la trobem en el discurs que va fer Jaume Carner en la sessió inaugural de l'activitat del Centre Nacionalista Republicà, el 26 de gener de 1907. La prepotència de la Lliga quan volgué monopolitzar el debat parlamentari del projecte maurista i la confrontació de criteris de fons sobre temes concrets hauran obligat el grup d'*El Poble Català* a crear aquest organisme obertament polític. Carner serà molt mesurat i es dedicarà a presentar el seu programa més que a carregar contra l'adversari, ja que els anima, diu, la voluntat de reconstrucció del catalanisme, perquè ja no és possible que en una associació càpiguen «tots els pensaments i orientacions respecte d'una pila de problemes de la vida»; i a contrarestar les «maledicències» que titllen els republicans i demòcrates de gent partidària del «motí», desarrelada sense consciència i enemiga de Catalunya (no són partidaris, afirmarà, de passar «de la demagògia blanca a la demagògia roja»). Es declararà còmode dins de Solidaritat Catalana, però ferm en la defensa del seu ideari en temes tan essencials com el de la política religiosa, el problema social (tant l'obrer com el de la vida en les grans ciutats) i el del sufragi; la col·laboració amb els conservadors també es trencarà en el transcurs de la discussió del pressupost extraordinari de cultura de l'Ajunta-

ment de Barcelona (1908). Carner afirmarà que disposen d'una tàctica, de signe evolutiu i de suport als plantejaments reformistes que demana Catalunya «en favor de la Pàtria i la llibertat», i orientada a la col·laboració amb tots els elements nacionalistes, liberals, demòcrates i republicans.

Després de la crisi de Solidaritat Catalana, amb una Lliga en oberta col·laboració estratègica amb el maurisme, i, sobretot, després de la connivència revengista del regionalisme amb la dura repressió dels fets de la Setmana Tràgica, que encapçalà el mateix Prat de la Riba (qui s'irritava quan llegia a la premsa madrilenya que havien consistit en una manifestació més del separatisme català), la confrontació pacífica dels Ildefons Sunyol i Jaume Carner es va anar fent impossible de mantenir i la reconstrucció política, ara amb el nom de la plataforma UFNR (1910), i la mateixa orientació d'*El Poble Català* van ser dirigides per gent progressivament belligerant en contra dels catalanistes conservadors. L'inspirador d'aquesta política va ser Pere Coromines, «jove avançat» de les darreries del segle XIX, vitalista i anarquitzant (un dels mites del *procés de Montjuïc*), que s'havia «convertit» al catalanisme progressista ja entrat el segle XX, però que aviat va sobresortir com l'intel·lectual inspirador del catalanisme esquerrà pel seu prestigi intel·lectual i el ressò dels seus articles a *El Poble Català* (i, en ocasions, també a *La Veu de Catalunya*).

En una conferència feta al Teatre Novetats el març de 1910, Coromines s'esforçà per diferenciar la nova formació qualificant-la d'obertament nacionalista, amb cap punt de contacte amb la tebior de les formulacions regionalistes; titllà la resta d'Espanya de «solidària contra la nostra aspiració na-

cionalista» i la política regionalista destinada a convèncer-los com «una ficció i un engany»: es consolida així la idea que el nacionalisme es correspon amb les esquerres i la tebior possibilista amb el regionalisme conservador. Per contra, Coromines proposava presentar-se davant la «selecció espanyola» dels intel·lectuals i les multituds ciutadanes com a vers demòcrates i republicans, l'única manera de fer triomfar alhora la causa de la llibertat i de Catalunya; la referència a aquesta conferència és d'un col·laborador de Coromines, el jove periodista Antoni Rovira i Virgili, en un article a *La Campana de Gràcia* del 12 de març de 1910. La il·lusió de la col·laboració hispànica de signe esquerrà la posaria en son lloc *El País* el febrer de 1911 dient que quan l'esquerra catalana parlava de nacionalisme, havia d'aclarir si es referia només al federalisme d'arrel pimargalliana, ja que aquesta «palabreja» concitava odis, antipaties i recels; si la UFNR volia entrar a la Conjunció Republicanosocialista, el que havia de fer era explicar-ho «franca, honrada, noblemente». La integració en la Conjunció es produí, però això no comportà cap canvi en la consideració de les esquerres espanyoles envers el plet català. Pel que fa al pes a l'interior de Catalunya, la UFNR ni assolí mai una vertadera unitat interior ni connectà amb unes masses populars i obreres que seguiren sota la suggestió lerrouxista i, de mica en mica, cenetista.

La conjuntura post-Setmana Tràgica havia marcat molt, fins al punt de fer dir a Rovira i Virgili que el problema català durant un temps va passar a «un segundo término», vivint «un período de depresión y desánimo» (Rovira, *El nacionalismo catalán*, 1917). En la primera meitat de 1910, Coro-

mines havia emprès personalment una campanya furibunda anti-Lliga i especialment anti-Prat de la Riba amb la qual, de fet, substituïa la presentació i defensa del seu propi programa; sovint al·ludia a la Lliga parlant de la «demagògia conservadora». La campanya va ser tan forta que motivà que el Maragall de «La ciutat del perdó» reaccionés i promogués (desembre de 1910) un acte d'homenatge a Prat com un «fet de dignitat i de justícia», ja que «la vostra acció en la nostra renaixença és prou forta i prou pura per motivar per si sola un homenatge» al líder regionalista. L'obsessió anti-Lliga de Coromines i la dificultat que tingué la UFNR per contrarestar la recuperació electoral del regionalisme i per mobilitzar electoralment els sectors populars tradicionalment abstencionistes acabarien empenyent-lo a concretar un pacte electoral amb el populisme republicà anticatalanista del Partit Republicà Radical de Lerroux (personatge a qui menyspreava personalment) el 1914, després de rebutjar la coalició antilerrouxista oferta per la Lliga el març de 1913. Encara a final de la dictadura de Primo de Rivera, Coromines es mantenia molt radical en la desqualificació de tota la trajectòria intel·lectual vuitcentista que segons ell havia desembocat en l'opció pratiana de la Lliga Regionalista (Coromines, «Una revisió de valors del dinovè segle», discurs en la sessió inaugural del curs 1929-1930 a l'Ateneu Barcelonès, celebrada el 28 d'octubre de 1929).

En la dècada anterior a l'esclat de la Gran Guerra, el catalanisme polític va estar quasi hegemonitzat per la Lliga Regionalista, i aquest partit, dirigit de manera indiscutida per Enric Prat de la Riba. El procés de conversió de la Lliga en un partit modern es va produir entre 1904 (creació de la Comissió

d'Acció Política) i 1907 (posada en marxa de la secció de la Joventut Nacionalista, òrgan de captació de quadres); es tractava de reaccionar davant el desconcert produït al partit-plataforma per l'escissió de l'esquerra del mateix 1904, i les regnes les agafà Prat tot just retornat del sanatori de Durtol (Alvèrnia). De manera constant i creixent, Prat va ser l'objectiu principal de les crítiques provinents tant del lerrouxisme com de l'esquerra del catalanisme. El seu protagonisme fou qualificat de funest; se li criticà la supeditació del catalanisme als interessos de la burgesia, anihilant-ne el caràcter interclassista i democràtic; també, la seva tebior i creixent subordinació al poder central, el fons clerical i tradicionalista, la manca d'escrúpols, o, entre d'altres, el maquiavellisme per captar la intel·lectualitat i apartar-la de la seva tasca independent i crítica.

Malgrat tot, Prat de la Riba no defallí en la seva tasca directiva, que exercí amb fortaleza però amb prou mà esquerra, assegurant ben aviat la unitat d'acció, criteri i estratègia; fent servir amb autoritat *La Veu de Catalunya*; definint un espai propi sovint per oposició al lerrouxisme i la mateixa esquerra catalanista, i convencent cada cop més gent que la Lliga era equivalent al veritable catalanisme no supeditat a cap ideologia política ni disciplina extracatalana. En aquesta identificació, hi va exercir un paper molt important la coincidència de l'inici del moviment solidari amb la publicació de *La nacionalitat catalana* (maig de 1906), on el líder regionalista deixava fixada la doctrina nacional i especificava el fonament teòric de l'estratègia a seguir. El regionalisme polític pràctic va aprofitar amb gran habilitat la inèrcia del regeneracionisme del darrer quart del segle XIX i el va voler modernit-

zar, nacionalitzar i ordenar sota una estratègia única; a més, saberen presentar-lo com l'única opció possible per a la modernització d'Espanya. Per altra banda, a partir de 1906 i sota la batuta de Francesc Cambó, la Lliga va assolir convertir la seva escassa representació parlamentària en una força relativament important, gràcies a la seva col·laboració governamental, primer amb el conservador Maura, i a partir del febrer de 1910, intentant reproduir-la amb el Govern del liberal José Canalejas.

Per poder portar a terme tot aquest programa, Prat es va rodejar de gent molt fidel i competent: Duran i Ventosa a l'Ajuntament de Barcelona, Puig i Cadafalch en la política cultural i Cambó ben aviat a les Corts. Va saber concretar un eslògan força explícit que diferenciava les esferes d'actuació parlant del «Catalunya endins» i del «Catalunya enfora»: una política d'ideals que inclou conjuntament Catalunya i Madrid, com afirmava Maragall, qui, poc abans de morir, llançarà la consigna «Endintre!». La relació entre un element i l'altre, Prat l'havia explicada a la darrera part de *La nacionalitat catalana* sota l'epígraf «Imperialisme»: l'assoliment d'un grau de moral col·lectiva, de complexitat institucional, d'acció cultural i de modernització imprescindible per situar Catalunya a l'altura dels països moderns de l'entorn, en condicions de produir una benèfica expansió exterior. Aquesta consigna neo-regeneracionista seria rebuda amb entusiasme per amplis sectors de la intel·lectualitat i de les professions liberals de Catalunya, especialment per aquells que s'havien interessat per les propostes intervencionistes llançades per Eugeni d'Ors i que ben aviat s'identificarien amb el mot italianitzant *Noucentisme*.

El 1906-1907, amb l'esclat de Solidaritat Catalana (la Lliga va ser prou hàbil per acabar atribuint-se'n la paternitat i per treure'n el màxim rendiment polític), el regionalisme conservador disposava d'un partit complex, d'un líder consolidat, d'uns quadres qualificats, de la doctrina de referència, de la «filosofia» noucentista, d'una presència al Congrés perfectament identificable i d'una estratègia ben definida (ben aviat es definí el concepte *escala de la Lliga*). El 1907, tot aquest bloc tan compacte acabà de quallar amb el nomenament de Prat de la Riba com a president de la Diputació de Barcelona. A partir d'aquest moment, Prat deixà de ser el líder d'un partit per convertir-se en un governant que va saber aprofitar i potenciar l'existent, captar professionals sense tenir en compte la seva filiació i posar les primeres pedres d'un «estatisme català» (denominació d'època que el mateix Prat va anar explicant en successives memòries anuals, que a partir de 1909 passaren a denominar-se *Memòries presidencials*). Es parlava de «culturisme nacional», de «cultura material», de «cultura espiritual» (aquí sobresortia l'Institut d'Estudis Catalans, qualificat d'«obra essencial per a la nostra cultura, sobretot en aquest període constituent»), de «cultura integral» i de «culturisme personal».

Per la seva banda, Cambó es farà seva aquesta nova situació: l'11 d'abril de 1908 a l'Agrupació Catalanista de Terrassa, definirà aquesta nova etapa empresa per la Lliga com la del «catalanisme constructiu» i animarà la gent de la Joventut Nacionalista a col·laborar-hi com la seva burocràcia moderna. Aquests disposaran a partir de 1907 d'un portaveu, la revista *La Catalunya*, escrita en castellà per facilitar la labor regeneracionista del «Catalunya enfora».

Durant molt temps ressonaren a Catalunya els exabruptes de Gaspar Núñez de Arce (1886), qui, tot parlant de la llengua catalana, havia acabat atacant el «regionalismo catalanista» acusant-lo de propiciar la «desmembración de la Patria». Es podia pensar que es tractava d'un problema entre intel·lectuals, en vista de la posterior resposta d'Almirall (1887); però, en el fons, s'intuïa una reacció més profunda davant el progressiu qüestionament català de la unitat uniforme d'Espanya. Així, com no podia ser d'altra manera, la reacció castellana es va anar intensificant i radicalitzant a mesura que les formulacions catalanistes es varen fer més i més polítiques, i quan a la politització general li va correspondre un paper cada cop més decisiu i intervencionista de la premsa, amb una nova capacitat per crear opinió pública.

Cal tenir present que a partir de 1901 no sortiria elegit per Barcelona cap més diputat dinàstic (i a partir de 1905, cap regidor més a Barcelona): era lògic, doncs, parlar de la diferència catalana. En aquest clima es va produir el debat parlamentari sobre l'assalt militar al *Cu-cut!*, que desembocaria en la ràpida aprovació de la Llei de jurisdiccions (coneguda com la «lleï del terrorisme»). El problema català es convertia en una qüestió de primer ordre per a la política espanyola; molt més quan la repulsa provinent de Catalunya va atènyer dels carlins als republicans (excepte els lerrouxistes) i la posterior Solidaritat va aconseguir quaranta-una de les quaranta-nou actes en joc. A les Corts, les acusacions de separatisme sovintejaven, i

el seu president, Eduardo Dato, en l'obertura de la legislatura de 1907-1908, havia dit que interpretava la majoria quan avisava del perill que representava el «regionalismo exagerado» de Solidaritat.

La crisi del grup parlamentari solidari va consolidar l'apropament de Cambó a Maura (estiu de 1908), denunciat per la premsa republicana barcelonina, i deixà al regionalisme les mans lliures per apostar pel projecte maurista, que recollia l'existència de les mancomunitats provincials. S'iniciava aquí aquella acció governamental de Cambó que, temps a venir, Agustí Calvet denominaria la política de la «conveniència pràctica». La crisi catalana també propicià algunes picabaralles entre la dreta i l'esquerra catalanistes a les Corts, que, sumades a les de la premsa barcelonina, eren aprofitades per la cambra com un signe de debilitat. A *La Campana de Gràcia* (23 de novembre de 1912), Rovira i Virgili escriuria que la política madrilenya era «fortament hostil» a fer cap concessió a les aspiracions de Catalunya, i, com que estaven segurs de no haver de tenir-li cap por, creien poder-la «bufetejar impunement». A les Corts, Cambó es convertí en un parlamentari sòlid, i en la personificació del «separatisme català» i en l'enemic a batre, especialment per als liberals Moret, Romanones, Canalejas, Gasset, Burrell o Alcalá Zamora, i en general per a la premsa de la capital. Per la seva part, Cambó s'esmerçava a explicar que el catalanisme era un fet viu i natural que no podia crear alarma perquè no era separatista, era «constructiu», i quan no se'l violentava permetia exclamacions com el «Visca Espanya!» de Joan Maragall.

La profunda crisi que va seguir els fets de la Setmana Tràgica tant a Catalunya com en la política espanyola serà

aprofitada per la política central per consolidar la idea de la necessitat de controlar més de prop el «separatisme català» i les seves expressions social i política. A més, aquesta crisi comportarà l'ensorrada transitòria de la Lliga Regionalista i la pèrdua de l'acta per a Cambó. La recuperació del regionalisme conservador no es començarà a notar fins a les eleccions provincials de març de 1911 (i a les municipals de novembre, quan la Lliga s'igualava a onze regidors amb els radicals i deixa la UFNRR amb sis regidors a l'Ajuntament de Barcelona), i Prat i Cambó la centraran en la demanda de la Mancomunitat catalana, fent-se seu un projecte ideal presentat per l'esquerra catalanista de la Diputació de Barcelona: el projecte serà aprovat a les Corts el 17 d'octubre de 1912, en un ambient molt caldejat que feia témer el pitjor de cara a la posterior i reglamentària aprovació per part del Senat; molt més quan el valedor circumstancial de la demanda catalana, el president José Canalejas, morí assassinat tot just el 12 de novembre. Durant tot aquest procés, els atacs de la premsa madrilenya varen ser creixents, sovint amb la contribució de signatures destacades. Fou el cas, per exemple, del literat Ramón Pérez de Ayala amb les seves cròniques barcelonines publicades a *España Nueva* de Madrid: l'agost de 1911, hi explicava com la llengua catalana semblava el soroll de «la incontinença del intestino bajo los efectos de un laxante». Rovira i Virgili, el 1915, publicaria una petita nòmina dels autors d'aquest tipus d'atzagaïades: a part dels vells Núñez de Arce, Clarín o Baroja, mencionava Grandmontagne, el citat Pérez de Ayala, el popular periodista d'*El Imparcial* Mariano de Cavia, Félix Lorenzo, López Barbadillo, Benigno Varela o el republicà i dei-

xeble d'Hermenegildo Giner de los Ríos i Salmerón Antonio Zozaya. Aquest darrer, a *El Liberal*, havia afirmat que el català estava en via de desaparició, arraconat a les masies i que les noves generacions urbanes ja ni el parlaven.

A Canalejas el va substituir el també liberal Romanones, amb un Govern parlamentàriament molt dèbil, amb fortes tensions dins el seu propi Partit Liberal, però ajudat per un flagrant intervencionisme de la Corona. Davant d'això, Maura va publicar una carta a l'opinió on renunciava a la direcció del Partit Conservador i declarava oberta la crisi política i institucional de la Restauració ja apuntada després de la Setmana Tràgica i la mort del sistema del torn de partits. Deu anys després, un polític de primera fila arribava a la mateixa conclusió que Joaquín Costa a *Oligarquía y caciquismo como la forma actual de gobierno en España: urgencia y modo de cambiarla* (1901-1902), on decretava que «el programa liberal de las parcialidades turnantes ha fracasado totalmente». La crisi va semblar per un moment que revitalitzava alguns sectors intel·lectuals (amb gent com ara Ortega y Gasset o Ramiro de Maeztu), amb implicació de la gent provinent de la Institución Libre de Enseñanza i l'Instituto de Reformas Sociales, servint-se de la plataforma política de la Conjunció Republicanosocialista i de l'esperança electoral de l'efímer Partit Reformista que liderava Gumersindo de Azcárate. Fins i tot semblarà que la mateixa Corona es volia posar al davant de l'esforç de modernització del país i de solució dels grans problemes de l'Estat: el religiós, el colonial del Marroc, el militar, el de l'Administració local, el polític i institucional i el català.

Cambó havia llançat una darrera oferta de col·laboració modernitzadora del catalanisme en una conferència feta a Saragossa el 20 de desembre de 1911 que titulà «El regionalismo, factor de la restauración de España». Però la seva oferta només havia servit per radicalitzar el rebuig polític oficial i mediàtic en contra del catalanisme polític. Amb aquest nou desengany, la reacció de la Lliga davant la crisi de 1913 serà força més crítica. Prat publicarà a *La Veu de Catalunya* tres articles titulats «La crisi constitucional» (20, 21 i 22 de maig de 1913). Hi denunciarà la manca de mecanismes de relació entre el Govern i el poble, en vista de la ficció parlamentària; també avisarà que l'excessiu protagonisme de la Corona podia acabar portant al país a les portes d'una dictadura. L'única solució pensava que consistia en una reforma parlamentària a fons, adequant el legislatiu a la ciutadania i reconeixent la realitat «altament regionalitzada» d'Espanya. Cambó intervindrà a les Corts per explicar la seva versió de la crisi el 2 de juny, en uns termes similars als de Prat. Recordarà que la Constitució espanyola s'assemblava més a la italiana o a l'hongaresa que no pas a l'anglesa o a la belga, que sí que recollien el torn de partits; també recordarà que, en teoria, el sistema parlamentari preveu mantenir o retirar la confiança a un Govern en funció de la tasca que desenvolupa i no de la pressió d'una determinada «camarilla»; apuntarà com a solució de la crisi la constitució d'un Govern vertaderament nacional que es pogués enfrontar als problemes del món modern (esperit d'econòmiques, etc.) sense la por constant de què tot el sistema fes fallida.

La intervenció de Cambó es va produir el dia abans de la votació al Senat del primer article del projecte de manco-

munitats, que s'aprovarà per 111 vots contra 97, en mig de fortes tensions en el si del Partit Liberal al govern. La dimissió de Romanones donarà pas, el 27 de juny, a un Govern conservador presidit per Eduardo Dato. Aquest darrer es veurà quasi forçat per imperatiu legal a atorgar la Mancomunitat de Catalunya per Reial decret del 18 de desembre de 1913, no sense desencadenar una altra allau de tensions dins els partits centrals majoritaris, que parlaven d'excés de concessions al separatisme. Ja el 1911, quan Cambó negociava amb els líders a les Corts aquest projecte, Canalejas li havia mostrat el seu acord sempre que l'organisme català es mantingués en els aspectes tècnics, però que mai no acceptaria transferències com la de l'ensenyament primari, ja que preveia que en fer-se en llengua catalana convertiria l'escola en un focus d'adoctrinament per difondre per Catalunya l'odi a Espanya. Tan significatiu o més resultaria el comportament del rei, qui, el 1913 mateix, proposava a Cambó privadament que la Mancomunitat prescindís de la província de Tarragona (a canvi, se li donaria la d'Oscà), per tal d'evitar la institucionalització de la unitat catalana.

Amb el que hem analitzat fins aquí, i pel que fa al moviment polític i cultural del catalanisme, podem sintetitzar quins eren els elements determinants (tots interactuant entre si, a vegades en clara confrontació) a l'altura d'aquest trencall històric que havia de representar l'any 1914. De manera sintètica, els principals elements als quals fem referència són els següents.

En primer lloc, constatem que seguia parlant-se amb intensitat dels fets de la Setmana Tràgica i les seves conseqüències tant socials com polítiques. Al marge de l'impacte que aquest episodi tindria en el si de la societat catalana (amb repercussions que encara s'arrossegaven a l'inici de la Guerra Civil), quedà en la cultura política com el moment que havia sancionat la crisi de l'Estat espanyol vuitcentista, replant el clau del desastre colonial de 1898. Francesc Cambó, en la sessió parlamentària del 16 i 17 d'agost de 1914 on es discutia el missatge de la Corona i la seva contestació, precisaria que ell volia parlar de les delegacions a la Mancomunitat; no obstant això, la deriva del debat cap a la crisi política del moment («un punto de intersección de nuestra vida política», dirà) li fa parlar de l'origen de la crisi, el 1909-1910, quan s'evidencia una obsessió repressiva en contra de Barcelona, quan s'evidencia la manca de partits d'ideals (lamentava que no ho pogui ser el socialisme, només amb un diputat), i només amb el catalanisme de dretes i esquerres com a política real i que planteja el fonamental problema territorial espanyol.

Un segon aspecte és la radicalització extrema de les relacions del catalanisme amb la política i la premsa madrilenyes, fins al punt de dificultar progressivament el diàleg. De cara a la trajectòria interior del catalanisme, aquesta agror s'ha convertit en un argument polític de primera magnitud, però també en una font de retrets, per la utilització de llenguatges distints que alguns polítics fan segons parlin a Madrid o a Catalunya. En la cultura política espanyola, l'anticatalanisme s'acaba consolidant com un actiu polític de primer ordre. Precisament, la dinàmica de la guerra i la radicalització social que va comportar portarien la Lliga Regionalista a la col·laboració governamental directa amb la política espanyola, fet que minvaria la seva influència a l'interior de Catalunya.

Un tercer aspecte el constitueix el fonament de la definitiva delimitació entre partits dins el catalanisme. No es pot menystenir aquest factor pel simple fet que l'esquerra no assoleixi en aquests anys concretar el seu partit de masses. En l'etapa que desemboca el 1914, l'esquerra podrà posar a punt un argumentari i un llenguatge que lliguen el nacionalisme de formulació radical amb la democràcia i amb posicions socialment avançades, elements imprescindibles, juntament amb les transformacions socials precipitades per la Gran Guerra, per difondre el fonament cultural sobre el qual descansarà l'Esquerra Republicana de Catalunya el 1931. En aquests anys també es consoliden els primers passos de la imbricació catalana entre el nacionalisme i el socialisme. El 1913, Martí i Julià havia precisat la necessitat de «realitzar la nacionalització dels estaments obrers fonent aquestes dues accions socials redemptores que són el nacionalisme i el socialisme, amb el fi

d'assolir plenitud en el resultat». Esmentem també el sentit de la seva conferència als locals del CADCI el 15 de juny de 1915.

Un quart element, fonamental, consisteix en la capacitat del catalanisme polititzat de seguir connectant amb el ric món institucional català, d'impulsar-ne de nou i d'estendre's territorialment. En aquest ventall, on la Unió Catalanista seguirà essent la màxima referència durant aquests anys, és on es posa en funcionament l'argumentari del nacionalisme radical, sovint en clara oposició a l'acció dels polítics. Aquest catalanisme extrem trobarà un terreny adobat en la irrupció d'un sector de classe mitjana (especialment, el que es denominarà *petita burgesia*) lligat al creixement econòmic i urbà precipitat pels efectes de la guerra i que, sense tradició associativa ni sindical, trobarà en aquesta expressió nacional radical una expressió de la seva radicalitat «antisistema». La seva primera realització pràctica serà la Federació Democràtica Nacionalista de Francesc Macià (1919).

En cinquè lloc, i pel que fa a l'espai ocupat per la Lliga Regionalista en la dècada prèvia a la Gran Guerra, veiem com se'n produeix la definitiva conversió en un partit polític modern, posa a punt els quadres, consolida l'espai electoral i acaba de fonamentar l'hegemonia electoral a Catalunya. Bona part d'aquesta preeminència serà possible gràcies al progressiu consens respecte a les aptituds governants i la qualitat de l'obra desenvolupada per Prat de la Riba a la Diputació de Barcelona. En relació amb aquest punt i en la perspectiva de 1914, esdevindrà essencial el fet que la Lliga es faci seva la reivindicació de la Mancomunitat a partir de 1911. Aquesta acció representarà aviat l'element central de l'estratègia del

catalanisme de signe autonomista i resultarà molt difícil mantenir-se'n al marge. En aquest sentit, resultarà un error greu el rebuig de la UFNR a l'oferta de pacte electoral antilerrouxista que li adreçarà la Lliga el 1913, agreujat el 1914 pel pacte de Sant Gervasi. L'abril de 1913, la Lliga havia realitzat unes Jornades Regionalistes, en les quals s'havia fixat la seva unitat de criteri polític en relació amb la Mancomunitat.

En la seva fase de màxima definició doctrinal, en el darrer quart del segle XIX, el catalanisme sabem que demostrà un interès molt viu per conèixer i difondre per Catalunya els nacionalismes d'arreu del món. A mesura que ens acostem a 1914, altre cop el nacionalisme connecta amb l'interès renovat que les causes nacionals desperten arreu d'Europa. Com a mínim des de l'estiu de 1913, existien contactes amb la Union des Nationalités, amb seu a Lausana, i el seu portaveu, *Annales des Nationalités*, que dirigia M. J. Gabrys. Les finalitats d'aquest organisme eren recollir documents etnogràfics, històrics, literaris, artístics, econòmics i psicològics que permetessin il·lustrar «l'ànima», el passat i les potencialitats de futur de cada nacionalitat, i donar-ne coneixement a través de la premsa, conferències i mítings. Eren membres del Patronat de la Union Puig i Cadafalch, Cambó, Carme Karr, Gumersindo de Azcárate i Miguel de Unamuno. Els *Annales* publicarien un número especial titulat *Étude sur la nation catalane* (1916), confegit per especialistes de l'esfera pràctica i que reflecteix la seva visió de la història del catalanisme i la valoració d'institucions, treballs, cultura, vida econòmica i tàctica política del catalanisme, amb un inventari detallat però entenedor dels fets que porten de la Solidaritat a la Mancomunitat.

Existia, doncs, un interès pel camp de la reivindicació de les nacions sense estat (a Catalunya es va llegir amb interès l'estudi del prestigiós historiador francès Charles Seignobos *Les aspirations autonomistes en Europe*, de 1913); l'exponent més clar d'aquest interès seria Antoni Rovira i Virgili, qui el 1914 publicarà el seu conegut llibre *Història dels moviments nacionalistes* (les primeres sèries n'havien aparegut a partir de 1912). Molt més enllà d'aquests casos reivindicatius, el nacionalisme consolidava la seva importància creixent a través de l'acció dels estats i de la seva tasca sistemàtica de nacionalització de les masses, progressivament decisiva des dels darrers anys del segle XIX. Altre cop sobresurt Rovira i Virgili, qui el mateix 1914 publicarà el llibre *La nacionalització de Catalunya*. En aquest darrer llibre, menys conegut, Rovira s'exclama de la brutal castellanització de Catalunya: «Per la conservació i l'expansió [*sic*] de la nostra nacionalitat treballa un conjunt de circumstàncies felices: ètniques, geogràfiques, lingüístiques, econòmiques. Més això no pot excusar ni estalviar la feina dels catalans». I respecte d'aquesta feina, precisa: «fundar partits, obrir centres, publicar diaris i periòdics, lluitar en les eleccions, enviar diputats a les Corts i als organismes provincials i regidors als municipis serà una feina costosíssima i de rendiment magre mentre no es promogui una general i gradual reaparició del sentiment nacional català, avui encara en gran part enfonsat en les capes inexplorades del nostre subsòl espiritual. Els catalans d'avui ens movem sobre una terra nacionalment empobreïda [*sic*]».

Els dèficits d'aquesta nacionalització els tenia molt clars Prat de la Riba quan el mateix 1914 va posar la primera

pedra dins la Mancomunitat d'un Institut d'Educació General, una espècie de conselleria de cultura popular similar als ministeris de cultura que posarien en marxa el feixisme italià o el bolxevisme a Rússia; tot amb tot, aquest Institut no es començà a posar en marxa fins a 1919. També el sector intel·lectual es va posar en funcionament per adaptar-se al període que s'obria i als canvis socials que s'albiraven, amb una clara voluntat transversal i suprapartidista, per contribuir a aquesta necessitat nacionalitzadora. A final de 1914, posarà en funcionament la Junta d'Afirmació Catalana, amb la voluntat expressa d'aprofitar el renaixement dels moviments nacionalistes europeus i la força renovada dels plets de reivindicació nacional: volia promocionar una renovació tàctica de tots els partits del catalanisme i donar fluïdesa a la seva acció reivindicativa.

Diguem per acabar que, tot i l'existència de senyals previs, l'esclat de la guerra va sorprendre la societat catalana i espanyola en general. Ja hem vist com ajudà a posar al dia el catalanisme social, cultural i polític i com, en el pla institucional, el va col·locar ja en la línia de la reivindicació autonòmica plena. Aquí, però, tornava a imposar-se aquella perspectiva històrica que valoràvem en començar aquestes ratlles. Per a la consecució autonòmica, s'hauria de passar encara per la frustració de 1919 i una primera dictadura, per poder arribar a la realitat mutilada de l'Estatut de 1932. I encara en aquesta conjuntura republicana, la política-premsa madrilenya posava en dubte l'autenticitat o la «vàlua moral del referèndum català del dia 2 d'agost» (Rovira i Virgili). El mateix Rovira escrivia a *La Publicitat* (12 de juliol de 1932) l'article «Caste-

lla i Catalunya. Els dos esperits», en el qual afirmava: «en el fons de llur discòrdia històrica hi ha la realitat irreductible d'una oposició espiritual. Psicològicament, castellans i catalans no ens assemblem, no ens avenim, no ens entenem. Parlem dos diferents llenguatges, no ja filològicament, ans encara ideològicament. Hi ha, entre uns i altres, veïnatge geogràfic i convivència històrica. No hi ha compenetració política ni solidaritat anímica. I sempre que ens trobem davant un comú problema a resoldre, xoquen, amb més o menys soroll, dues concepcions de la vida i dues visions del món». El ribot polític centralista feia aflorar altre cop l'escepticisme i el desànim.

DISCURSOS LLEGITS EN LES FESTES ANUALS
I EN LES SESSIONS INAUGURALS
DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

RUBIÓ I LLUCH, Antoni

L'Institut d'Estudis Catalans

Discurs llegit en la I Festa Anual de l'Institut [1914]

ORS I ROVIRA, Eugeni d'

Discurs llegit en la II Festa Anual de l'Institut [1916]

ORS I ROVIRA, Eugeni d'

Elogi dels acadèmics nous: Oració de l'Institut

Discurs llegit en la III Festa Anual de l'Institut [1917]

BOFILL I PICHOT, Josep M.

Contribució a la crònica de la història natural a Catalunya

Discurs llegit en la IV Festa Anual de l'Institut [1918]

NICOLAU D'OLWER, Lluís

L'esperit català de la crònica d'en Ramon Muntaner

Discurs llegit en la IV Festa Anual de l'Institut [1918?]

ORS I ROVIRA, Eugeni d'

Discurs llegit en la IV Festa Anual de l'Institut [1918?]

RUYRA I OMS, Joaquim

L'educació de la inventiva

Discurs llegit en la V Festa Anual de l'Institut [1921]

BOFILL I MATES, Jaume

El nostre verb social

Discurs llegit en la VI Festa Anual de l'Institut [1922]

MARTORELL I TRABAL, Francesc

Alguns aspectes de la vida íntima d'Alfons el Magnànim

Discurs llegit en la VII Festa Anual de l'Institut [1923]

SERRA I HÜNTER, Jaume

Naturalesa i voluntat

Discurs llegit en la VIII Festa Anual de l'Institut [1931]

RIBA I BRACONS, Carles

Els poetes i la llengua comuna

Discurs llegit en la IX Festa Anual de l'Institut [1932]

FONTSERÈ I RIBA, Eduard

D'on venim i on anem en l'estudi de l'atmosfera

Discurs llegit en la X Festa Anual de l'Institut [1933]

LÓPEZ I PICÓ, Josep M.

Filòlegs i poetes

Discurs llegit en la XI Festa Anual de l'Institut [1934]

CARNER I PUIG-ORIOL, Josep

Universalitat i cultura

Discurs llegit en la XII Festa Anual de l'Institut [1935]

VALLS I TABERNER, Ferran

Jaume Marquilles considerat com a historiador

Discurs llegit en la XIII Festa Anual de l'Institut [1936]

CERVERA I ASTOR, Leandre

Letamendisme i unitat psico-somàtica

Discurs llegit en la XXII Festa Anual de l'Institut [1952]

FONT I QUER, Pius

Història de dos botànics catalans

Discurs llegit en la XXIII Festa Anual de l'Institut [1953]

RAS I OLIVA, Enric

Catalunya i la tecnologia com a fet cultural: adequació de l'ensenyament tecnològic universitari

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 1982-1983

CARBONELL I DE BALLESTER, Jordi

El català com a llengua de cultura moderna

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 1983-1984

LAPORTE I SALAS, Josep

Població i salut a Catalunya

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 1985-1986

BADIA I MARGARIT, Antoni M.

Coherència i arbitrarietat de la substitució lingüística dins la Crònica de Jaume I

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 1987-1988

GASÒLIBA I BÖHM, Carles A.

Catalunya en la perspectiva de la integració a la CEE el 1992

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 1988-1989

PUIG SALELLAS, Josep M.

La situació jurídica de la llengua catalana, avui

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 1989-1990

CASASSAS I SIMÓ, Lluís

La ciutat metropolitana i la unitat de Catalunya

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 1990-1991

DURAN I GRAU, Eulàlia

Sobre la mitificació dels orígens històrics nacionals catalans

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 1991-1992

ALEGRET I SANROMÀ, Salvador

Sobre senyals, sensors i altres aspectes de l'anàlisi química

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 1992-1993

MARTÍ I CASTELL, Joan

El Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana:

Significació sociolingüística

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 1993-1994

BELLÉS I ROS, Xavier

Sobre paradisos perduts i espècies extingides. La crisi de la biodiversitat

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 1994-1995

PAGÈS FITA, Jaume

La formació universitària dels tècnics a Catalunya

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 1995-1996

MORAN I OCERINJAUREGUI, Josep

Consideracions sobre l'onomàstica

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 1996-1997

ESTRUCH I GIBERT, Joan

La sociologia com a perspectiva

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 1997-1998

MAYER I OLIVÉ, Marc

L'art de la falsificació: Falsae inscriptiones a l'epigrafia romana de Catalunya

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 1998-1999

GARCIA I SEVILLA, Lluís

Conformitat social i identitat lingüística

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 1999-2000

BARCELÓ I CULLERÉS, Damià

Contaminació orgànica i efectes estrogènics en les aigües residuals

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 2000-2001

CABRÉ I FABRÉ, Jaume

Llegia però no movia els llavis (notes sobre la lectura literària)

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 2001-2002

GUINOT I RODRÍGUEZ, Enric

Sobre prenom i cognoms. L'antroponímia medieval, eina d'anàlisi històrica

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 2002-2003

PERETÓ I MAGRANER, Juli

Què és la vida i com podem fabricar-la

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 2003-2004

MIRA, Joan F.

Nosaltres i els italians

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 2004-2005

ROCA I FABREGAT, Pere

Antoni Gaudí i el disseny estructural: La síntesi de la geometria i de la resistència

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 2005-2006

MASSAGUÉ I SOLÉ, Joan

Oncologia a principis del segle XXI = Oncology at the turn of the 21st century

Conferència inaugural del Centenari de l'Institut d'Estudis Catalans [2006]

CUENCA ORDINYANA, Maria Josep

La pragmàtica en la gramàtica

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 2007-2008

PANAREDA CLOPÉS, Josep M.

L'evolució del paisatge mediterrani de ribera

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 2008-2009

MAS I VIVES, Joan

Elocació de Josep Lluís Pons i Gallarza i Joan Alcover

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 2009-2010

JOFRE I TORROELLA, Joan

Malalties infeccioses transmeses per l'aigua: passat, present i futur

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 2010-2011

CASALS I GELPÍ, Àlicia

Neurorobòtica, el repte de la robòtica assistencial

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 2011-2012

NADAL I FARRERAS, Josep M.

«I si escric llengua, veus?, / el dolor em trenca l'ànima.» Per què vivim les llengües amb tanta passió?

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 2012-2013

CASASSAS I YMBERT, Jordi

1914. Centenari de la Mancomunitat de Catalunya i la significació del bicentenari de 1714 en la seva perspectiva històrica

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 2013-2014

